

падок загибелі та знищення; вимушеного забою від хвороб, стихійних лих та нещасних випадків (за переліком випадків і тварин, встановленим Кабінетом Міністрів України); ліній електропередач; предмета іпотеки від ризиків випадкового знищення, пошкодження чи псування, будівельно-монтажних робіт забудовником).

Перелік обов'язкових форм страхування засвідчує суспільну значущість страхового захисту за цими ризиками та неспроможність ринку задовольнити потребу в цьому економічному блазі на прийнятному для суспільства рівні за рахунок добровільного страхування. Саме тому законодавство країни визначає перелік об'єктів обов'язкового страхування, а також механізми, якими забезпечується його реалізація, покладаючи відповідальність за здійснення обов'язкового страхування на державні страхові органи. Об'єкти обов'язкового державного страхування підлягають страхуванню без заяви страхувальника, оскільки реєстрація об'єкта є підставою для охоплення його страхуванням. Для об'єктів обов'язкового приватного страхування потрібна заява. Страхувальниками державного обов'язкового страхування є виключно юридичної особи, тоді як при обов'язковому приватному страхуванні можуть бути і юридичні, і фізичні особи. Обов'язкове страхування не припиняє дії навіть при порушенні терміну сплати страхувальником страхових платежів. Ця форма страхування не обмежена часом. У майновому страхуванні обов'язкове страхування припиняється тільки у разі загибелі майна, а в особовому – із зміною статусу особи, що зумовлює вилучення її з переліку тих осіб, котрі підлягають обов'язковому страхуванню за законом. Страхове забезпечення з обов'язкового страхування строго нормоване, тоді як з добровільного воно визначається згодою сторін (страховика і страхувальника).

Ми розглянули добровільне страхування як квазісуспільне, що тяжіє до переважно приватного та обов'язкове – як таке, що тяжіє до суспільного блага. Наразі настала потреба розглянути соціальне страхування. Не дивлячись на те, що і соціальне, і приватне страхування можуть надавати одні й ті ж види страхових послуг: виплату пенсій, здійснювати страхові виплати у зв'язку з втратою (тимчасовою чи постійною) працездатності, втратою роботи, годувальника і т.ін., між соціальним і приватним страхуванням існує істотна відміна: наявність щільного зв'язку між рівнем страхового ризику, страховими внесками індивіда та сумою страхових виплат в приватному страхуванні та значно менша щільність зв'язку виплат з внесками при соціальному страхуванні, надання послуг з якого ґрунтується на перерозподілі доходів. Окрім того, виплати з соціального страхування індексуються з урахуванням інфляції. У

приватному страхуванні найбільш схожими до індексованих виплат можна вважати анuitети, вигоди від яких пов'язані з діяльністю ринку цінних паперів [3; 402]. Але втрати, пов'язані з високим рівнем інфляції далеко не завжди можуть бути погашені вигодами від операцій з цінними паперами. Жодна приватна страхова компанія не візьме на себе страхування ризиків, пов'язаних із інфляцією, тому що якби припустити наявність такого страхування, то фактичні темпи інфляції завжди б випереджали прогнозовані, і жодна страхова компанія не могла б виконати своїх зобов'язань.

Спроможність держави здійснювати індексацію пояснюється тим, що, по-перше, держава для реалізації цього завдання може збільшити податки; по-друге, вона може розподілити величину ризику поколіннями: з сьогоденного на майбутнє. Система соціального страхування породжує вірогідність зменшення стимулів працювати навіть при бездоганному здоров'ї в деяких людей працездатного віку, а тим більше в людей з погіршеним станом здоров'я та меншою ніж в молодості продуктивністю.

Вибір суспільства з приводу того, яким має бути рівень соціального забезпечення та яка частка страхового захисту повинна забезпечуватись персональним внесками приватних осіб завжди суперечливий. В умовах представницької демократії він вирішується голосуванням депутатів Верховної Ради, які при прийнятті рішення стосовно обсягу та структури виробництва суспільних благ керуються власними індивідуальними інтересами, зміст яких полягає в прагненні отримати політичну ренту, а для цього вони повинні бути обраними до вищого законодавчого органу. Саме ця обставина подекуди спонукає законодавців приймати популістські рішення, реалізація яких зменшує стимули до праці та посилює податковий тягар на працюючих. Досвідним шляхом уряд обирає пропорцію між приватним добровільним, обов'язковим та соціальним страхуванням, головним критерієм якої (пропорції) є співставлення приросту податків, необхідних для реалізації соціальних програм.

На початок 2007 року частка державного обов'язкового страхування складало всього 1,1 %, недержавного обов'язкового – 9,9 %, а на добровільне приватне страхування припадає 89 % [4; 34].

1. Закон України "Про страхування" – <http://zakon.rada.gov.ua>. 2. Мачуський В.В. Правові основи страхування. Навчальний посібник. К.: КНЕУ, 2003. 3. Стігліц Джозеф Е. Економіка державного сектора / Пер. з англ. А.Олійник, Р.Скільський. – К.: Основи, 1998. 4. "Страховий бізнес України". Довідник / Кер. проекту С.Падій, пер. с англ. Г.Шевченко. К.: "АРТ-МЕДІА", 2007.

Надійшла до редколегії 10.06.08

Л. Временко, канд. екон. наук, доц., О. Корват

ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ В УКРАЇНІ

В статті досліджені підходи до методології оцінки фінансової стійкості страхової компанії, розглянуті ключові критерії оцінювання та найбільш вагомі фактори, що впливають на об'єктивність оцінки, запропоновані рекомендації для удосконалення підходів національної оцінки страхових компаній України.

In this article were researched approaches to methodology estimation of the financial consistency of the insurance company. The key evaluation criteria and the weightiest factors which affect on objectivity of the estimation were reviewed. The recommendations of approaches of nation evaluation of Ukrainian insurance companies were suggested.

Питання необхідності оцінки фінансової стійкості страхових компаній не викликає сумнівів. Інформація про надійність фінансової установи необхідна клієнтам і партнерам страховика, власникам та потенційним інвесторам, а також державі, що регулює страховий ринок. Здатність страховика виконувати свої зобов'язання мо-

же бути оцінена органом нагляду за страховою діяльністю (державним регулятором), рейтинговими агентствами, зовнішніми аудиторами, власними службами або експертами страховика. Мета проведення оцінки та використання результатів звичайно відрізняються для кожного користувача такої інформації:

✓ прямою задачею Держфінпослуг є запобігання неплатоспроможності страховиків, тому державний регулятор проводить власну оцінку стійкості та платоспроможності, яка не розголошується, а використовується для попередження проблем у діяльності страховиків шляхом застосування певних заходів;

✓ рейтинг фінансової стійкості більше направлений на споживачів і має значний вплив на рівень довіри до страхової компанії її клієнтів та партнерів; крім цього державні служби нагляду за страховою діяльністю можуть за сукупністю рейтингів додатково аналізувати тенденції розвитку страхового ринку;

✓ страховики використовують оцінки власних служб, зовнішніх аудиторів і рейтингових агентств для коригування своєї стратегії просування на ринку та тактики діяльності;

✓ кредитні рейтинги цікавлять інвесторів (кредитний рейтинг встановлюється лише після рейтингу фінансової стійкості, тому що у страховиків боргові зобов'язання погашаються після виконання зобов'язань перед страхувальниками).

Авторитетні міжнародні рейтингові агентства "Moody's", "Standard & Poor's", "A.M.Best", "Fitch Ratings" накопили достатньо досвіду для оцінки фінансової стійкості страховиків, але свої методики не розголошують. Користувачам доступні для ознайомлення лише групи показників та принципи встановлення рейтингу [15]. Національне рейтингове агентство "Кредит-Рейтинг", рейтинговий центр "InsuranceTop", російські агентства "Експерт РА" та "Національне Рейтингове Агентство" також обмежують за загальним описом методології [3,7,10]. На сьогодні для оцінки фінансової стійкості національних страховиків відкритими залишаються офіційно затверджена процедура аналізу діяльності страховиків працівниками Держфінпослуг [13] та методика рейтингу стійкості страхових компаній України рейтингового центру ІГ "Експерт Україна" [6].

Дійсно, методики рейтингування не підлягають оголошенню за причинами можливості її крадіжки конкурентом, а також можливості штучного збільшення страховиком свого рейтингу [14]. Це ускладнює вивчення міжнародного досвіду, виявлення позитивних рис та недоліків національних оцінок фінансової стійкості страховиків. Незважаючи на це, здійснена спроба проаналізувати основні принципи методик та розробити рекомендації щодо удосконалення підходів національної оцінки страхових компаній України.

Є актуальним розгляд принципів, на яких повинно будуватися дослідження фінансової стійкості страховика. З цією метою можна дослідити міжнародний досвід регулювання діяльності рейтингових агентств/ Принципи діяльності рейтингових агентств, розроблені технічним комітетом Міжнародної організації комісії з цінних паперів IOSCO, вимагають "розробляти і застосовувати процедури та методології, які забезпечуватимуть обґрунтування їхніх оцінок на основі комплексного дослідження інформації, що стосується рейтингового аналізу" [11]. Згідно цього документу якість та цілісність рейтингового процесу реалізується також через точність та систематичність методології шляхом підтвердження рейтингів у тій чи іншій формі на основі історичного досвіду.

Розробка методології оцінки повинна включати такі етапи [1, с.12]: постановка задачі оцінювання, виділення об'єкта та предмета оцінювання, вибір показників, що характеризують предмет оцінювання, формування умов, яким повинні задовольняти показники, та формування критерію оцінювання. Слід уточнити, що предмет оцінки – це множина властивостей об'єкта, які приймаються до уваги при дослідженні об'єкта [1, с.14].

Задача оцінювання може формулюватися в залежності від потреби користувача інформації, при цьому об'єктом оцінки виступає страхова компанія, предметом оцінки – її фінансова стійкість.

Для дослідження предмета оцінювання, розглянемо суть поняття "фінансова стійкість" та пов'язаного з ним терміну "платоспроможність". Міжнародна асоціація органів страхового нагляду (IAIS) визначає, що "страхова компанія є платоспроможна, якщо вона здатна виконувати свої договірні зобов'язання за всіх достатньо передбачуваних обставин" [12, с.37]. Визначимо, чим відрізняється термін "платоспроможність" та "фінансова стійкість". В економіці найчастіше використовується розуміння стійкості як здатність системи повертатися в стан рівноваги після того, як вона була виведена з неї в результаті зовнішнього впливу [16, с.13]. Науковці та практики, прийшли до висновку, що фінансова стійкість це здатність страховика виконувати свої зобов'язання під впливом несприятливих факторів, зміни економічної ситуації, а платоспроможність є окремим проявом фінансової стабільності, оскільки відображає здатність страховика нести відповідальність за зобов'язаннями в "нормальних" умовах [16, 13].

Фінансова стійкість проявляється у здатності страховика зберігати існуючий рівень платоспроможності протягом тривалого часу та при серйозних негативних ситуаціях, використовуючи для цього фінансовий, технологічний або управлінський потенціал. Таким чином, на думку авторів пріоритетною структурою оцінювання фінансової стійкості страховика є:

✓ нинішній стан страховика (фінансові результати, стан ділової активності, існуючий страховий портфель, рівень довіри потенційних споживачів, рівень управління та технології, внутрішні ризики тощо)

✓ існуюче зовнішнє середовище та її можливі зміни (стан галузі, кредитні, ринкові та інші зовнішні ризики).

✓ здатність страховика витримувати внутрішні та зовнішні ризики (якість управління, мобільність, гнучкість, потенціал, рівень ризикового капіталу, якість активів, ефективність діяльності та ін.).

Виходячи з вищевказаного, оцінка фінансової стійкості не може бути здійснена без комплексного аналізу ризиків, на які наражається страховик, та без аналізу тенденцій розвитку компанії. Не випадково "Концепцією створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання" [5] визначаються певні критерії, які повинні досліджуватися національними рейтинговими агентствами під час проведення кредитної рейтингової оцінки фінансової установи, у тому числі:

✓ галузеві характеристики ринку та галузеві ризики (структура галузі, перспективи її розвитку, цикли ділової активності, механізми ціноутворення, ефективність державного регулювання);

✓ організаційно-правова структура, становище на ринку, результати діяльності та їх відповідність законодавству, ефективність корпоративного управління, кваліфікація працівників та рівень оплати праці, характер відносин з партнерами та пов'язаними юридичними особами, операційні ризики;

✓ фінансовий стан, а також виконання фінансових нормативів та показників, структура та механізм планування, обліку та моніторингу фінансової діяльності, інформаційні технології, програми стратегічного розвитку та інвестиційна політика, порядок прийняття рішень, ефективність управління фінансами і ризиками.

Російське рейтингове агентство "Експерт РА" також встановлює рейтинг компаніям "на основі комплексного аналізу ризиків, властивих їхній діяльності, тобто оцінки положення компанії на ринку і динаміки розвитку ринків,

на яких діє компанія, виробничих можливостей і потенціалу, обсягу інвестиційних ресурсів, необхідних для реалізації цього потенціалу, фінансової стійкості й успішності, а також рівня корпоративного управління" [7]. Згідно методичних основ рейтингу цього агентства аналізуються ринкові, фінансові ризики, ризики діяльності та корпоративного управління.

Для комплексного дослідження ризиків страховика Підкомітет Міжнародної асоціації органів нагляду за страховою діяльністю (IAIS) з платоспроможності та актуарних питань пропонує поділяти ризики страхових компаній на такі групи: "технічні ризики (ризики, пов'язані із зобов'язаннями), тобто різні ризики, які прямо чи опосередковано пов'язані із технічною або актуарною основою розрахунків страхових внесків і технічних резервів у страхуванні життя й інших ризиків, а також ризики, пов'язані із оперативними витратами та надмірним або нескоординованим зростанням; інвестиційні ризики (ризики, пов'язані із активами), тобто різні ризики, які прямо чи опосередковано пов'язані із спроможністю страховика управляти активами; нетехнічні ризики, тобто ризики, які не можна належним чином віднести до технічних чи інвестиційних ризиків" [12, с.170].

Практично всі методики оцінки фінансової стійкості побудовані на розрахунках коефіцієнтів (індексів), які в подальшому найчастіше об'єднуються в загальний інтегральний показник. Процедури можуть носити формалізований, експертний або змішаний характер, але в будь-якому разі методика оцінки фінансової стійкості обов'язково містить вплив суб'єктивних поглядів фахівців (наприклад вибір критеріїв, визначення оптимальності значень коефіцієнтів та їх ваги у інтегральному показнику). Це дозволяє зробити висновок, що якість та об'єктивність методики має сильну залежність від кваліфікації експертів. Не випадково "Принципи діяльності рейтингових агентств" [11] зазначають, що аналітики рейтингового агентства повинні бути професійними, компетентними та мати високі моральні якості.

Професійність та компетентність аналітика накладає на методику оцінки фінансової стійкості свої особливості, тому що при дослідженні здатності страховика виконувати свої зобов'язання одні приділяють більше уваги фінансовому стану і результатам діяльності, інші – можливостям та тенденціям розвитку з врахуванням здатності протистояти ризикам. Крім цих особливостей існують різні підходи до аналізу зовнішнього середовища: оцінка стійкості компанії розглядається або на національному, або на міжнародному ринках, в останньому випадку необхідно зробити дослідження ризиків країни, в якій здійснює діяльність страховик.

Наприклад методологія рейтингової оцінки страхової компанії "Кредит-Рейтинг" [9] включає до розгляду широкий спектр кількісних і якісних факторів, що впливають на фінансову стійкість страхової компанії:

- ✓ стан, структура галузі та тенденції її розвитку (клієнтська база та її платоспроможність, кількість фірм-конкурентів, частка найбільш великих фірм на ринку, механізми ціноутворення в галузі, динаміка цін та диференціація послуг), регулювання галузі та бар'єри вступу на ринок;

- ✓ організаційно-правова структура компанії, її розмір (за активами, величиною капіталу, обсягу продаж та прибутку, філіальною мережею та чисельністю персоналу), структура власності і контролю, потенційні конфлікти інтересів, стратегічний фокус, діловий потенціал, бренд і гудвіл, канали дистрибуції, менеджмент і персонал;

- ✓ достатність резервів, використання перестраховання, прибутковість, капіталізація і фінансування, ліквідність та інвестиційний ризик.

Рейтинговий центр ІГ "Експерт Україна" [6] проводить оцінку стійкості страхових компаній України на базі "Рекомендацій щодо аналізу діяльності страховиків", затверджених Держфінпослуг [13]. Основний підхід цих двох методик – це порівняння фактичних фінансових показників діяльності з визначеними нормативами, що часто називають тестом раннього попередження для своєчасного виявлення ризиків діяльності страховика.

"Експерт Україна" для власних оцінок провів незначну корекцію методики Держфінпослуг та додав власні коефіцієнти преміювання, але суттєвість методики не змінилась. Аналіз діючої методики Держфінпослуг, проведений Д.В.Кондратенко шляхом порівняння міжнародних систем виявлення підвищеного ризику у діяльності страхових компаній IRIS, NAIS та Фінансової інспекції Швеції засвідчив, що "державним регулятором страхового ринку України шкала оцінок вибрана не досить обґрунтовано. Крім того, що нормативні межі вступають у протиріччя зі світовим досвідом, не враховані особливості українського ринку, який нарощує обсяги більш швидкими темпами, ніж розвинуті ринки, має більш низьку капіталізацію ніж у західних компаній, має відмінності та обмеження при застосування технологій страхування" [4, с.12].

Аналіз підходів оцінки фінансової стійкості (надійності) страховиків, що використовуються національними рейтинговими агентствами та Держфінпослуг [3, 6, 9, 13], дозволяє зробити висновки, що аналіз ризиків діяльності страховика або зовсім не здійснюється, або здійснюється не в повному обсязі: обмежено аналізуються специфічні для страхової компанії технічні ризики. Пропонується використовувати детальний перелік можливих факторів технічного ризику, наданий у Методичних рекомендаціях щодо загальних підходів до застосування страховиками стрес-тестів, прийнятих Держфінпослуг [8], для перевірки вразливості страховика до ризиків, в тому числі: відповідність ціноутворення; вплив швидкого зростання або зменшення обсягів страхового портфеля; недостатність досвіду щодо страхових вимог, включаючи частоту їх подання та розмір великих вимог; можливість зростання ставок перестраховання або обмеження доступу до перестраховання; вплив високого рівня невизначеності при ціноутворенні на нових ринках; склад страхового портфеля, його збалансованість, концентрація ризиків страхового портфеля; толерантність до змін у витратах, включаючи непрямі витрати, спроможність страховика витримати катастрофічні події, зростання непередбачених ризиків; адекватність технічних резервів частота та розмір великих вимог; включені гарантії в договорі страхування.

Велике значення при дослідженні фінансової стійкості має часовий горизонт оцінки, що найчастіше не береться до уваги при описі підходів оцінювання страховиків. Чим більше строк прогнозування, тим більш важче надати об'єктивну оцінку. Виходячи з цього постає проблема визначення оптимального строку оцінювання. З цією метою "Методичні рекомендації щодо загальних підходів до застосування стрес-тестів" [8] рекомендують страховикам, що здійснюють довгострокове страхування життя або страхування в межах недержавного пенсійного забезпечення, проводити власну оцінку вразливості до ризиків на п'ять і більше років, в той час як для інших страховиків може бути достатньо двох років.

Період майбутньої достовірності оцінки залежить від сьогодишнього стану компанії та ситуації на ринку. Тому оцінку фінансової стійкості необхідно періодично підтверджувати, наприклад рейтингові агентства зобов'язані "проводити безперервний моніторинг і регулярно оновлювати аналіз та рейтинг після його присвоєн-

ня, як тільки стає доступною нова інформація, яка підтверджує чи змінює думки рейтингового агентства" [11].

Оцінювання здатності страховика виконувати свої зобов'язання доцільно здійснювати в залежності від обсягів діяльності страховика, розміру активів і зобов'язань. Ряд міжнародних рейтингових агентств при аналізі страхових компаній поділяють їх на гомогенні групи, та застосовують для них різні критерії оцінки [15]. Дослідження національних методик доводять, що на сьогодні така практика на Україні не використовується. Застосовується лише розподілення страховиків на тих, що здійснюють або не здійснюють страхування життя. "Експерт Україна" додатково поділяє компанії за ступенем відкритості, що не завжди коректно: згідно "Концепції створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання" [5], якщо рейтинг визначається лише на основі публічної інформації про об'єкт оцінки, до його значення додається позначка "р".

Як висновок слід зазначити наступне: національні оцінки фінансової стійкості страхових компаній України, що здійснюються рейтинговими агентствами та державним регулятором, потребують удосконалення в частині комплексного аналізу зовнішніх та внутрішніх ризиків діяльності страховика, здатності їм протистояти, більш коректного підбору показників, на підставі яких здійснюється оцінка, та системного обґрунтування критеріїв оцінки, у тому числі для різних за обсягом страхових компаній.

1. Васильев В. Проблемы оценивания страховых организаций как объектов выбора // Финансовые услуги. – №9-10. – 1998. – С.10-17.
2. Габидулин И.А. Рейтинговые показатели деятельности страховых компаний Украины / Материалы Ялтинского форума страховщиков 2003 г. // www.dedal.ua. 3. Залетов А. Рейтинги страховщиков // InsuranceTop. – 2007. – №3. – С.32-35. 4. Кондратенко Д.В. Регулирование страховой деятельности на основе оценки рисков. – Х., 2006. – 20 с. (Препр./ХДТУБА). 5. Концепция створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання, схвалено розпорядженням КМУ від 1.04.04 №2008-р із змінами, внесеними згідно постанов КМУ №1022 від 26.07.06 та №665 від 26.04.07 // http://zakon.rada.gov.ua. 6. Методика рейтинга устойчивости страховых компаний Украины Рейтингового центра ИГ "Эксперт Украина" // http://expertra.com/files/methodika_ins.pdf. 7. Методические основы рейтинга "Эксперт РА" // www.raexpert.ru/ratings/credits/method/. 8. Методичні рекомендації щодо застосування страховиками стрес-тестів, затверджено Розпорядженням Держфінпослуг від 5.12.2006 № 6496. 9. Методология рейтинговой оценки страховой компании РА "Кредит-Рейтинг" // http://credit-rating.com.ua/ru/ratings/methodologies.html. 10. Методология рейтинга надежности страховых компаний "Национального Рейтингового Агентства" // http://www.ra-national.ru. 11. Принципи діяльності рейтингових агентств // Фінансовий ринок України. – 2005. – №8. – С. 28-29. 12. Принципи та стандарти Міжнародної асоціації органів нагляду за страховою діяльністю. – К.: Видавничий дім "Козаки". – 2002. – 216 с. 13. Рекомендації щодо аналізу діяльності страховиків, затверджено Розпорядженням Держфінпослуг від 17.03.05 №3755 // www.dfp.gov.ua. 14. Решетин Е.А. Оценка надежности российских страховых компаний: первый опыт присвоения национального рейтинга // Страховое дело. – 2001. – №10. – С.5-11. 15. Салин В.Н., Чуринова И.А. Методики составления рейтингов страховщиков: зарубежный опыт и отечественная практика // Вестник ФА. – 2004. – №1 // http://vestnik.f.a.ru. 16. Телепин Я.Е. Финансовая устойчивость и платежеспособность страховой компании // Страховое дело. – Январь. – 2005. – с.9-16.

Надійшла до редколегії 10.06.08

С. Навроцький, канд. екон. наук, доц.

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ РИЗИКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті за допомогою системного підходу, а також прийомів аналізу і синтезу, проводиться морфологічне дослідження ситуації ризику, що виявляється в процесі здійснення діяльності господарюючими суб'єктами аграрної сфери, систематизація елементів такої ситуації – чинників, що впливають на прояв ризику, окремих груп і видів ризику, а також наслідків ризику.

The author presents a morphological research of a risk situation that takes place in activity of agricultural enterprises. This research was conducting with using a system approach, analyses and synthesis. In addition, the author discusses systematization of elements of a risk situation – sources of risk, groups and types of risk, consequences of risk in agriculture.

На сьогодні нагальне завдання стосовно господарюючих суб'єктів агропромислового комплексу – підвищення ефективності їх діяльності, одним із резервів якого є зниження ступеня ризику, притаманного підприємницькій діяльності.

Для розробки заходів із мінімізації ризиків стосовно управлінських рішень, в першу чергу необхідно визначити елементи ситуації ризику, характерні для галузі, виду діяльності господарюючого суб'єкта, конкретних умов, і провести їх систематизацію. В ході такої роботи можливе застосування принципів, запропонованих М.А. Роговим [1] для класифікації ризиків: відповідність конкретним цілям і системний підхід, який повинен полягати в дослідженні ситуації ризику як системи, що включає факторні і результативні показники. Таким чином, відповідно до постановки завдання необхідно виявляти результативні показники для відображення результатів реалізації альтернатив і факторні показники для відображення величин, під впливом яких формуються проміжні та кінцеві результати.

У розвиток цього твердження в ситуації ризику можна виділити три основних складових – чинники, що впливають на прояв ризику, окремі групи або види ризику, наслідки ризику.

Чинники ризику – умови, що здійснюють вплив та спонукають відхилення розрахованого (запланованого) рівня певного цільового показника діяльності економічного суб'єкта і можуть сприяти появі ризику. При цьому форми такого прояву різні, тому, виникає необхідність в розділенні ризику на групи і види. Наслідки впливу

окремої групи або виду ризику на цільовий показник є центральним об'єктом у вивченні ризику, їх визначення, оцінка і виявлення способів дії на них – основний етап процесу управління ризиком.

Схематично ситуація ризику представлена на рис.1, де вплив чинника ризику X_n приводить до відхилень на величину R_n від розрахункового рівня цільового показника, що можна назвати також наслідками ризикових подій. Залежно від напрямку вектора X таке зрушення може бути як позитивним (R_1), так і негативним (R_2, R_3, R_4). З схеми видно, що один і той же чинник (X_3, X_4) може робити вплив на різноманітні ризики, що належать різним областям або сферам прояву, також існують чинники, що здійснюють локальну дію. Окрім цього, в одній ситуації може діяти декілька чинників, причому в такому випадку їх дії потенціуються. Так, сумісна дія факторів X_2 і X_3 привела до сумарного відхилення $R_2+3=R_2+R_3$.

Побудувавши модель ситуації ризику, далі необхідно систематизувати її елементи (чинники, види, наслідки ризику) і визначити їх класифікаційні ознаки. У спрощеному вигляді схема сільськогосподарського підприємства є відкритою системою, вхідними змінними якої є ресурси, що споживаються, а вихідними значеннями – результати діяльності. Причому середовище функціонування представлено двома рівнями – внутрішнім і зовнішнім. Зовнішнє середовище є постачальником ресурсів і робить опосередкований вплив на їх перетворення в процесі виробництва в умовах внутрішнього середовища. Внутрішнє середовище є поєднанням ресурсів в процесі ви-